

STANBOL ARBOR

O 904 [192]
Gelderland, Veluwe

Mr. G. A. de Meester
over Veluwe Boschen

RVS12031

Arb
boek
beheer
HT

A

OUDE

VS12031

AANTEKENINGEN

BIBLIOTHEEK DE HAAFF

Droevendaalsesteeg 3a

Postbus 241

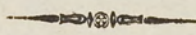
6700 AE Wageningen

ONTRENT EEN PAAR

OUDE VELUWSCHE BOSSCHEN;

DOOR

Mr. G. A. DE MEESTER.

TE *ARNHEM*, BIJ
IS. AN. NIJHOFF.
1850.

NIET IN DEN HANDEL.

0000 0560 2954

15N 590597

BIBLIOTHEEK
LANDBOUWUNIVERSITEIT
WAGENINGEN

Al was
hertog Arn
want onse
dair voele
den wij too
schetst het
den natuur
luwzoom be
overzien te
hoogsten ru
ren, vernee
wen heugen
waar thans,
getroffen w
dan worden

Aan die
In de oudst
waren, en o
werden daa
nemus, wa
werden ook
Zij verscha
stof, en de
vloedig voe
zitters er o
mogelijk, n

Wil men

(*) Nijhor

Al was het ook geene lofreden op onze Veluwe, toen hertog Arnold voor ruim vier eeuwen schreef: »ende want onse landt van Veluwe een wilt bijster landt is, dair voele auergrepen in geschien plegen" (*), zoo zouden wij toch niet gaarne deze getuigenis derven; want — schetst het ons dat gedeelte van Gelderland niet nog in den natuurstaat? — Inderdaad: als hij, die, na den Veluwzoom bewonderd en van de hoogten de vruchtbare dalen overzien te hebben, nu meenende aan de overzijde van den hoogsten rug der Veluwe nog eene rij van bergen te ontwaren, verneemt, dat geene bergen, maar uitgestrekte, eeuwen heugende bosschen het gezigt beperken, en dat daar, waar thans, of schrale heide, of enkele struikgewassen aange troffen worden, ook eenmaal wilde wouden stonden; dan worden hem de woorden van onzen Arnold duidelijk.

Aan die wouden zijn vele herinneringen verknocht. In de oudste tijden toch, toen de Germanen nog zwervende waren, en ook later, totaan de invoering des Christendoms, werden daar de goden vereerd. Even als in het *sacrum nemus*, waar Civilis de volksvergaderingen te zamen riep, werden ook in onze bosschen vergaderingen gehouden. Zij verschaften verder aan allen timmerhout en brandstof, en de veehouder vond er voor zijne zwijnen overvloedig voedsel in de eikels; maar daarom waren de bezitters er ook op gesteld, dat er geen, althans zoo min mogelijk, uitsluitend genot plaats vond.

Wil men bewijzen van die boschrijkheid der Veluwe in

(*) NIJBOFF, *Gedenkw. uit de Gesch. van Gelderland*, d. IV. bl. 85.

vroegere dagen, men neme slechts het Charterboek van BONDAM, dat van LACOMBLET, of andere (*).

De voorouders van Ludger bezaten reeds eigendom in het woud *Seacwald* of *Suisterbant*; in het jaar 793 na Christus, gaf hij een gedeelte daarvan aan den priester Luidgerus. Dat bosch, in 796 nogmaals vermeld, moet gezocht worden nabij Doornspijk en den IJssel, op de grenzen der Franken en Saksen (§).

In eene akte van het jaar 801 wordt gesproken van een bosch *Braclog*, nabij Engelandersholt onder Apeldoorn te zoeken (†).

In den belangrijken giftbrief van Folkerus, waarbij hij (7 en 10 November 855) aan het klooster van Werden, volgens de Ripuarische, Salische en Friesche wetten, eenige goederen schenkt, wordt gesproken van het *saltus* (laag-

(*) BONDAM, *Charterboek der hertogen van Gelderland en graven van Zutphen*; F. J. LACOMBLET, *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins, oder des Erzstifts Cöln, der Fürstenthümer Jülich und Berg, Geldern, Meurs, Cleve und Mark, und der Reichsstifte Elten, Essen und Werden, aus den Quellen in den Königlichen Provincial-Archiv zu Düsseldorf, und in den Kirchen- und Stadt-Archiven der Provinz.*

(§) LACOMBLET, B. I. No. 2 en 8; BONDAM, die *Huistarbant* leest, 1e afl. No. 8. De eerste akte doet ons denken aan het uitroeijen van bosschen in Noord-America: »*exceptis agris, qui inibi ante extirpati sunt a patribus aut ab hominibus nostris.*» Over de beteekenis van *Huistarbant*, zie men MOLNUISEN, in deze *Bijdragen*, d. IV. bl. 200. Die akten werden opgemaakt in eene *villa* (hofstede), in 793 *Bidningahasum* en in 796 *Bidningahem* genoemd. LACOMBLET zegt daarom: »das Schwanken zwischen den frankischen Heim und Sachsischen Haus zeigt, das daselbst die Grenzen dieser beiden Völkerschaften in einander fließen.» In het leven van St. Lebuinus, PERTZ, *Monumenta Germ. historica*, c. I. p. 361, wordt van den IJssel gezegd: »in confinio Francorum atque Saxonum.» Belangrijk is over verklaring van woorden, als: *villa, civitas, pagus, comitatus, tractus*, RAEPSAET, *Analyse historique et critique de l'origine et des progrès des droits civils, politiques et religieux des Belges et Gaulois*, tome I.

(†) BONDAM, 1e afl. No. 13; LACOMBLET, No. 22. Vergelijk MOLNUISEN, t. a. p. d. III. bl. 58—60.

bosc
Hor
van
boss
Otte
O
telh
(Uu
met
gede
naar
stam
staan
num
voer
Dob
te O
over
Het
de
buu
treft

(*)
oorke
oude
zwaar
vreen
spore
De
buurs
onder
hout,
habea
Arcke
trigin
Spuel
De
et Thi
gaven

bosch, struikgewassen) *Uunnilo*, van het *silva* (bosch) *Hornlo*, van acht en twintig scharen in het Putterbosch, van zestig scharen in het Ermelosche bosch, en van de bosschen *Burlo*, *Dalbonlo*, *Wuardlo*, *Orclo*, *Legurlo*, *Ottarloun* en *Langlo*.

Ook deze namen zijn nog lang niet allen der verge-
telheid overgegeven. Nog vindt ge, in de buurschap Hunen
(*Uunnilo*) onder Putten, gemeenschappelijke heidevelden,
met struikgewassen hier en daar bedekt; nog draagt een
gedeelte van het strand der Zuiderzee, onder Ermelo, den
naam *Hornlo*, terwijl de zee dáár eene menigte boom-
stammen bedekt; nog bestaat het Putterbosch; nog be-
staan onder Ermelo bosschen, als het Elspeter, Leuve-
numsche en Spuelderbosch; nog is Burlo bekend; nog
voert nabij Hartskamp een gedeelte heide den naam van
Dobbenlo; en zoo te Garderen evenzeer *Wuardlo*, als
te Otterlo *Ottarloun* kan gezocht worden, dan zullen de
overige bosschen ook wel in dien omtrek te vinden zijn.
Het *silva Langlo* bestaat onder den naam *Langler* in
de gemeente Barneveld. In die gemeente draagt eene
buurschap den naam van het *Wold* en onder Lunteren
treft men een *woudveen* aan (*).

(*) Ik wil trachten, de overige plaatsen op te sporen, die in deze
oorkonde voorkomen. Hier wil ik tevens de aandacht vestigen op de
oude registers van goederen, vroeger en ook nog met renten be-
zwaard, vooral ten behoeve van het domein: daarin worden dikwerf
vreemde namen aangetroffen, die, ligtelijk alzoo leiding geven om de
sporen van vroegere plaatsen te ontdekken.

De *vicus Horseri* bestaat nog onder den naam *Horst*, eene
buurschap onder Ermelo; de *villa Rentilo*, de hofstede Renseler,
onder Nijkerk; de *villa Nintlo*, de Nulde, eene stapelplaats voor
hout, aan de Zuiderzee, onder Putten. » In Archi quicquid illic
habeo, tam in pratis quam in comprehensionibus”, Arck en de
Arckemheen onder en nabij Nijkerk. » In villa Thri pastus porcorum
triginta quinque.” *Thri* is de buurschap Drie, onder Ermelo, het
Spuelderbosch grenst er aan. *Irmelo* is Ermelo.

De woorden: » In silva quae dicitur Hornlo, in *Urthunsula* Sidgot
et Thiatger mansum unum et dimidium cum illorum comprehensione”,
gaven den heer Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH, in zijne *Proeve van een*

Ook de charters van de jaren 997 en 1129, waarin het *Steenwalt* (anderen lezen *Steuerewolt* of *Sternrewolt*), *Moffet*, *Wichmoet* (anders *Wicheimulo*) en *Subort* voorkomen, zijn voor de boschrijkeid der oude Veluwe belangrijk (*). En die lijst zoude zeer vermeerderd kunnen worden, zoo wij voor ons doel, om iets over een paar bosschen der Veluwe mede te deelen, met de opgenoemde akten niet volstaan konden.

Onder de bosschen, die op de Veluwe nog in gemeenschap bezeten worden, behooren: onder Ermelo, het Spuelder en Elspeterbosch; onder Patten, het Putter en Sprielderbosch.

Wij zagen zoo even, dat het Putterbosch in het jaar 855 niet alleen bestond, maar ook gemeenschappelijk eigendom was; immers, men sprak toen van *scaras*, dat zijn scharen, aandeelen, gedeelten, deelingen, zooals men thans zegt, of ook wel hoeven. Nog bestaat de benaming *schaar* bij gemeenschappelijk eigendom, bij voorb. op de Hoenwaard, de gemeenschappelijke weide onder Hattem.

Wij behoeven hier niet te herhalen, wat elders reeds zoo dikwerf is gezegd, dat dit gemeenschappelijk eigendom ons naar het oude Germanië terug voert, en dat men daarbij eerst de waarheidsliefde van TACITUS leert op

kritisch Woordenboek der Nederlandsche Mythologie, bl. 351, aanleiding om eene Saksische godin Wurd of Urdh te zoeken: »Welligt gaf zij godspraken, even als men dit in Friesland van Stavo verhaalt, en daar, in het aangehaalde charter, tevens verscheidene wouden weggeschonken worden, op de Veluwe gelegen, is het niet onwaarschijnlijk, dat ook hare *zuil* in een heilig woud gestaan hebbe, dat naderhand met meer andere is omgehouden.» Mij geven deze woorden aanleiding, om te herinneren, dat, gelijk ik hierboven verhaalde, boomstammen van het bosch Hornlo bij laag water zeer duidelijk in zee te vinden zijn, en daar bij te voegen, hoe ik in mijn kindsche jaren, met eenen landbouwer, door anderen vergezeld, tusschen die boomstammen een' kring van steenen vond, door ons toen aangezien voor eenen toegespoelden put; doch de grondslagen van gebouwen waren niet te vinden.

(*) BONDAM, 1e afd. No. 59 en 127; LACOMBLET, die dit charter op 18 December 996 stelt. Zie G. VAN HASSELT, *Geldersche Bijzonderheden*, bl. 68—80, over deze en andere Veluwsche bosschen.

prijs stellen. Dat gemeenschappelijk eigendom bragt eene vereeniging van onafhankelijke vrijen mede; want men moest over de algemeene belangen beraadslagen, over de klagten erkennen, schuldigen veroordeelen. Volgens het algemeene regeringsbeginsel der Germanen kon ieder vrije aan die vergaderingen deelnemen.

De vergadering benoemde uit haar midden den voorzitter, tevens uitvoerder van het beslotene. De gewone naam van het gerecht en van de gerechtsplaats was *mallum*, in het Nederduitsch *mael*, *mal*, ook wel *sprake*. Twee hoofdvereischen bestonden er voor de gerechtsplaats: heiligheid en openbaarheid; verder werden de vergaderingen veelal onder de schaduw van eenen boom of van meerdere boomen gehouden, waar dikwerf zware steenen, of een zware steen, tot tafel en altaar diende; dáár vergaderden dan de vrijen, de geërfden, naar het *mallum* of maal, *maalmannen* genoemd.

Onder die gemeenschappelijke eigendommen werden de marken in de eerste plaats gerangschikt; maar de natuur dier gemeenschappen of marken is niet dezelfde, en het is ten gevolge daarvan, dat elk bijna een afzonderlijk regt bezat. Naar mate dus de natuur of het doel der gemeenschap verschilt, naar die mate ook zullen wij andere regten aantreffen; want de behoefte was alleen rigtsnoer voor het gewoonterecht.

Gaarne beamen wij het gevoelen, dat ieder mark, als eerste beginsel van het maatschappelijk leven onzer voorouders, in haar regt en oude gewoonten verdiende onderzocht te worden; maar merkwaardiger zijn de regten, zoo de gemeenschap eene andere bestemming had. Aan de marken wordt een Saksische oorsprong toegeschreven (*).

Er zijn reeds vele markregten bekend geworden; minder, naar ik meen, de oude regten der gemeenschappelijke bosschen. Die regten zullen vooral op de Veluwe belangrijk mogen heeten, waar de natuur der marken

(*) Zie ook *Het oude regt en huishoudelijk bestuur der Marke Woelde*, door Baron SLOET, in den *Overijss. Almanak voor Oudheid en Letteren*, 1837.

met die uit andere oorden verschild; de oorzaak van dat verschil zal daardoor mogelijk opgehelderd kunnen worden.

Gehechtheid aan het oude, vooral aan de gewoonten der voorvaderen, is den Veluwbewoner bijzonder eigen; van daar, dat de oude gebruiken in de gemeenschappelijke bosschen lang bewaard bleven en dat zelfs nog zijn.

De tijd schijnt echter aan te breken, dat de oude gebruiken en het gewoontereg in die bosschen voor andere plaats zullen maken. Het Spuelderbosch bij voorb. voerde in 1846 een nieuw reglement in, waarbij slechts de verdeeling in honderd twintig deelen, de houtrigters en de maalmannen bewaard bleven: de laatsten echter niet op dien voet, dat men ligt hunnen naam van het *mallum* zou afleiden, maar eer van het houden der maaltijden; ofschoon ook deze niet meer op voorvaderlijke wijs plaats vinden.

Het zij verre van mij, die zucht tot vooruitgang af te keuren; maar ik wenschte niet gaarne het oude der vergetelheid prijs gegeven; vooral wanneer dat oude zeer belangrijk mag genoemd worden.

Het Spuelderbosch en het Putterbosch zijn de bosschen, waarvan ik het een en ander wenschte op te teekenen. En daar het Putterbosch, sedert het jaar 1597, met het Sprielderbosch onder één beheer staat en dezelfde regten en gewoonten bezit, zoo zal ook van dat bosch hier sprake zijn; ofschoon de ouderdom niet, even als van het Putterbosch, uit oude charters aan te toonen is (*): dit laatste toch bestond, zooals wij zagen, in het jaar 855, en reeds toen, gelijk thans nog, in deelingen of hoeven, zoo als men ze noemt, verdeeld. Echter wordt in het Sprielderbosch zelf een kenteeken van hoogen ouderdom gevonden, namelijk het zoogenaamd *Heidensdal* of het *Solsche gat*. Het is eene schoone plek; de boomen verheffen zich statig aan wederzijde van den rand en uit de diepte omhoog. Het is een oord, dat aan de tijden doet denken, toen den voorvaderen het Christendom nog onbekend was, en dat als

(*) In een charter van 1368, bij VAN SPAEN, *Inleiding tot de Hist. van Gelderland*, d. IV, wordt Minse van Sprile genoemd. Het Sprielderbosch is in 44, het Putterbosch in 60 hoeven verdeeld.

zoodanig door den Veluwnaar nog steeds wordt beschouwd, ofschoon geene blijken daarvan voorhanden zijn, dan eene menigte grafheuvelen, door het geheele bosch verspreid, en het verhaal, dat er eenmaal eene kerk stond, welker afbraak diende tot opbouw der kerk te Putten, en dat de maalmannen daar vroeger hunne vergaderingen hielden (*), terwijl nog eene menigte groote steenen door het mos bedekt zijn.

Van het Spuelderbosch, ook wel Speulderbosch genoemd, meenen wij, ofschoon niet onder dien naam, reeds vroeg gewag gemaakt te vinden, en wel in hetzelfde charter van het jaar 855. Gelegen toch in de gemeente Ermelo, strekt het zich langs Drie en Garderen uit; en in het genoemd charter worden de volgende woorden gevonden: »in villa Thri pastus porcorum triginta quinque." Het waren de uitgestrekte eiken bosschen, die voor de zwijnen het noodige voedsel opleverden; want het zwijn was een van de voornaamste voedingsmiddelen der Germanen, en de Romeinen prezen zeer de gerookte schinken der Marsen. Waar elders moet dus de weide

(*) De heer VAN DEN BERGH meent duidelijk sporen in ons land te vinden, dat de zon een voorwerp van aanbidding is geweest. De IJslandsche naam is, even als in het Latijn, *sol*, Gothisch *saul*.

Dusdanige gaten of kuilen worden op de Veluwe meer in de bosschen aangetroffen: zoo, in het Vierhouderbosch, de Bommelerkuil. De *Bommeler*, of *Bommel-nekker*, waren watergeesten, meestal *nihkers* genoemd. Zie VAN DEN BERGH, bl. 180. En dat die kuilen vroeger van water voorzien waren, is niet vreemd; thans nog zijn zij moerassig. In het archief van Harderwijk berust eene verklaring uit het begin der zestiende eeuw, waaruit blijkt, dat, toen 70 à 80 jaren vroeger, tusschen de buurschap Hulshorst en het dorp Elspeet in de heide ook een meer was, waar meer dan ééne troep schapen te gelijk in werd gewasschen, en zóó diep, dat een paard er over moest zwemmen. Dat meer droeg den naam van *Horsmeer*, hetgeen ons doet denken aan de opstellen van den heer MOLHUYSEN, over de Anglo-Saken op de Veluwe. Toen was er van dat meer weinig meer te vinden, dan de naam; ook die was nu vergeten; doch, door de beschrijving in de verklaring, is het mij gelukt, de plaats terug te vinden en dáár tevens watersprongen. Een nu gebouwd boerenerv zal den naam verder bewaren.

dier zwijnen nabij Drie gezocht worden, dan in een daár gelegen bosch? En dat bosch is het Spuelder- of Spuelderbosch.

Maar van waar die naam? Hoort men de verhalen der achttiende en negentiende eeuw; dan was de ligging van het bosch en het geboomte zoo schoon, dat het daar de plaats voor den bewoner der Veluwe was, om natuurgenoet te smaken, om uit spelen te gaan, en *spelen* of *speulen* is één. Er bestaat nabij het bosch eene buurschap Spult; die buurschap schijnt echter den naam van het bosch te hebben ontleend; want het hout rondom de engen in de buurschap behoort het bosch, en het was eene vergunning der maalmannen, daar huizen te mogen zetten. Er heeft op de Veluwe ook een geslacht gebloeid van dien naam, wel als riddermatig erkend. In 1368 ontmoeten wij Gherart van Spulde; in 1396 Claas van Spulde, en later vele anderen van dien naam. De geslachten ontvingen zoodanige namen naar eene groote hoeveelheid lands, welke zij in die marken of buurschappen bezaten. Past men dezen regel en het vroeger gezegde hierop toe, dan komt men tot het besluit, dat het bosch vóór 1368 onder den naam van *Spulde*, of ook wel *Speulde*, bestond. Toen was het echter niet de geest des tijds, om eenen plaatsnaam aan zingenot te ontleenen. Daarom zoude ik veeleer vragen, of het wasschen der schapen ook aanleiding tot den naam *Spueld* kan gegeven hebben; dit toch word *spoelen* genoemd, uitgesproken *spuellen*, en nog is het de gewoonte om vele der Veluwsche schapen in het nabij gelegen Uddelermeer te *wasschen*. Dat het schaap reeds zeer vroeg bij de Germanen, en ook bij latere volken, vooral op de Veluwe, gezocht was, behoeft niet aangetoond te worden (*).

De archieven dezer bosschen zijn klein en bestaan in notulen-boeken en eenige bewijzen van eigendom; doch van lateren tijd (§). Het notulen-boek van het Spuelder-

(*) Was de ware naam van het bosch *Spuelderbosch*, dan zoude de naam ook af te leiden zijn van *speulen*, *spelen*, dobbelen, om de wijze van het hout te deelen.

(§) Het Putterbosch scheen meerdere stukken bezeten te hebben,

bosc
wor
kisch
boek
1547
geen
lette
Ik v
daar
Het i
bela
schij
vat
de V
bijd
Ha
keni

He
vier
Putt

doch
maar

(*)
chiev
oude
nietig

(1)
maab
gerig

(2)
Th. I
placu
de ju
(3)

gunn
kisch
om h
gewo

bosch begint met 1538; het mag echter belangrijk genoemd worden om de menigvuldige bepalingen, die zoowel Franschen als Saksischen oorsprong verraden. Het notulenboek van het Putterbosch en Sprielderbosch begint met 1547, maar bevat vooral een zeer merkwaardig stuk, hetgeen ik ook afzonderlijk op perkament, met eene duitsche letter geschreven, onder berusting van den houtrigter vond. Ik vertrouw, dat de geërfden het nu op prijs zullen stellen, daar het slechts bij toeval aan de vernietiging ontkwam (*). Het is de *maelekeur* van het jaar 1448; daarom te meer belangrijk, omdat hetzelfde regt ook in andere bosschen schijnt gevolgd te zijn, en omdat zij de *maelekeuren* bevat, *vernieuwd* weinige jaren nadat Arnold zóó over de Veluwe gesproken had, als wij bij het begin dezer bijdrage herinnerden.

Het stuk zelf laat ik hier volgen, met eenige aantekeningen.

Het is tho weten, dat in dem jaer unses Heren dusent vierhondert achtenviertich hebben die Maelen (1) van Putterholth (2) maele kueren (3) gemaect, gesloeten

doch daar de plaats tot berging te klein was, had men het oudste maar verbrand.

(*) Ik uit dezen wensch, daar ik geloof, dat er meerdere archieven van gemeenschappen, óf reeds vernietigd werden, opdat het oude voor het nieuwe in de kist plaats kon maken, óf nog vernietigd zullen worden.

(1) *Maelen*] Voor *malen*, geërfden, afkomstig van het Saksische *maal* (lex, judicium), in het middeleeuwsch latijn *mallum*, het gerigt. De geërfden waren verplicht, het gerigt bij te wonen.

(2) *Putterholt*] *Holt* is bosch. Zoo vinden wij ook bij LACOMBELET, Th. II. S. 117, in een charter van 1237: »quando comiti memoris placuerit — faciet denunciari locum et diem antequam velit placitare de jure memoris, quod vulgo dicitur *holzdinc*.”

(3) *kueren*] Keuren, verordeningen, door het volk met vergunning van den vorst gemaakt — willekeuren; trouwens de Fransche koningen lieten aan de overwonnen volken de vrijheid, om hunne eigene wetten te kiezen en naar hunne voorouderlijke gewoonten te leven. HEINECCIUS, *Elem. jur. Germ.*, I. I. § 423.

end verniet (4), end myt malckanderen gelaeueth (5) endrechtlicken tzo hollden vorthan, allsoe hyernaec beschreuen steith.

In den ersten, dat wanner ymantz maellmaen (6) werdenn sall, denn sollenn die holltrichterss edenn (7), dat hie maelenkuer geuenn sal (8), ende gheenn auerhege doenn en sall. Ende seye hie ymantz auerhege (9) doenn, dat hie dat ter naister holtspraecke (10) ann die hollt-

(4) *verniet*] D. i. vernieuwd; een bewijs, dat er vroeger reeds keuren bestonden.

(5) *gelaeueth*] Van *gelaeuen*, beloven, zich tot iets verbinden: zie *Sachsenspiegel*, I. 6 en 8, § 1. Zoo ook: »die scepene van Sutphen laueden" in het *Kondichboek van Zutphen*, medegedeeld door Mr. L. A. J. W. Bar. SLOET, in de *Nederl. Jaarb. voor Regtsgele. en Wetgeving*.

(6) *maellmaen*] Voor *maalman*, van *maelen*. Het eigendom van eene halve hoeve, dat is een half deel, gaf, volgens de notulen van 1597, regt, om als maalman op te treden. In het Spuelderbosch moest men eene deeling bezitten.

(7) *edenn*] Beëedigen: wordt aldus ook aangetroffen in de oude Friesche wetten, deel I. voorrede, deel III. art. 5, deel IV. art. 7.

(8) *maelenkuer geuenn sall*] D. i., dat men, volgens de wet der maalmannen, zijne intrede betalen zal. De nieuwe maalman toch was verplicht, gelijk nu nog, eene bepaalde som tot vertering te geven.

(9) *auerhege*] Bij NIJHOFF, *Gedenkwuurdigheden*, deel IV. bl. 85, vinden wij *auergrepen*, vergrijpen, misdrijven.

(10) *Ende seye hie ymantz auerhege doenn, dat hie dat ter naister holtspraecke ann die holltrichters brengenn sall*] *Holtspraecke* is boschgerigt: *spraecke* toch, voor *sprake*, hetzelfde als *mallum*. Ziet hij iemand eene overtreding begaan, dan zal hij op het eerste boschgerigt daarvan den houtrichters kennis geven: een bewijs voor het houden van gemeene of stille waarheid, eene Frankische instelling. Zie daarover ACKERDIJCK, in de *Nieuwe Werken der Maatschappij der Ned. Letterkunde*, als mede VAN DEN BERGH, *Verhandeling over de oude wijze van Strafvordering*.

Hetzelfde beginsel was en is ook nu nog bij den eed als maalman aangenomen. De maalman zweert dezen ouden eed: »Ik belove den bosch altijd te sullen wesen gehouwen en getrouwen, en dat alle overhegen, breucken en misbruyken in den bosch ofte derselven velt geschiet, het sij bij dage ofte bij nachte, den holltrichteren

richte

getrouwen
eenige
mants
van de
soude
pen!"
had me
gelijk
tigheid
Godts,
verdoe
hem G
sijn ui
verlate
nimme
Godt d
sullen
waerhe
tigheit
bewege
ofte y
salighe
wordt
vingere
ten exe
Het
straf va
hij den
Zie ook
de Cap
capit.
cap. IV
De r

» Ers
J. A. I
Speulde

richterss brengenn sall. Ende soe hie dar ynne vorsu-

getrouwelyck sal aenbrengen, ende dat ick van niemant ter werelt eenige giften ofte gaven om dies halven sal aennemen, oock niemants haet ofte vijantschap aensien, ofte ietwet doen, dat tot nadeel van den bosch, ofte tegen de wetten en ordonnantiën desselven, soude mogen wesen ofte strijden. Soo waerlijk moet mij Godt helpen!" Zie de notulen. — Volgers de notulen van het Spuelderbosch, had men daar denzelfden eed. Het formulier van den eed was ook gelijk: »Dat die gene soo onrecht en meenedigh sweert, die almachtigheid Gods lastert en sich selfs daerdoor berooven aller genaden Godts, op sich ladende alle die straffen en vloecke, die Godt den verdoemden en vervloeckten mensch heeft opgeleyt. Daartoe dat hem Godt in alle sijne noode nimmermeer te hulpe kome; maer in zijn uitterste noot, als siel en lijff sal scheiden, sonder eenige troost verlaten sal, en dat hij met lijf en siele eeuwiglijk vervloecht sij, nimmermeer deel kan hebben aen de genadenrijcke beloftenisse die Godt den Christenen gedaen heeft. Daerom die getuigen sich wel sullen bedencken, alle bedrieglijkheit besijden stellen ende loutere waerheit, als haer deselve bewust, Godt ter eeren en die gerechtigheit toe stuur openbaren en seggen. En sich daarvan niet bewegen laten door giften ofte gaven, vruntschap ofte maegschap, ofte yetwes anders; maer die waerheyt en haer eigen siel en saligheyt betrachten en voor oogen stellen. En wie bevonden wordt, valschelijk geswooren te hebben, sal men sijn twee voorste vingeren openlijk door den scherprichter doen afhouwen, anderen ten exempel, en daartoe in arbitrale straffen vervallen te wezen."

Het Landregt van Veluwe, cap. IV. art. 1, bepaalde evenzeer als straf van den meenedige: »hem sullen sijne twee vingeren, daarmede hij den eedt gedaen, nae des oldenn gebruyck afgehouden werden." Zie ook *Lex Frisionum*, tit. X; *Lex Saxonum*, tit. II. § 8 et 9, en vooral de *Capitularia* der Frankische koningen, cap. anni DCCLXXIX. § 10, capit. II. anni DCCCV. § 11 in fine, et capit. III. § 13 in fine, cap. IV. § 11 in fine, capitulare triplex anni DCCCVIII. § 4.

De notulen van het Spriederbosch vermelden het volgende.

» Den lesten Augustus 1620. Aenspraeck der houtrichters, Johan Alphert Brinck ende Steven van Coot Geurtz, tegen Egbert Woutersen.

» Erschijnen alhier voor de gemeine maelen onder de beucken, J. A. Brinck en St. van Coot, als houtrichteren in tempore van Speulderbosch, die alhier voor den edelen gerichte en maelen

melick worde, vorachtenn (11) off vorswigenn wolde, sall hie denn seluenn kuer geuenn, wanner dat die holtrich-terss vornemenn offte angebracht wort.

Item weert (12) dat enich maelmaen auerhege dede, off hem eniger dinger vnderwonde (13) ynn denn bosch tho nemen, dat denn holtrich-terss tho behordt, ende hem selluenn nicht enn wroegede (14), die vor-

van Speulderbosch hebben doen voorboden en een dagh van rechten geleit Egbart Woutersen, ende spreecken hem aen met recht, ende seggen, dat hij Egbart den bosch hebbe bestolen, afhouwende over de 12 of 13 stammen eiken slijten, ende diergelijken, welcken hij met mos, aerde en bladeren hadde bedekt ende die slijeten schuilgesteecken, gelijk wij selfs hebben bevonden ende hij Egbart voor ons ende de nabuyren heeft bekent bij nacht gedaen te hebben; concluderen daerom, dat hij sal hebben verbeurt zijn hout in den bosch en voortaan ontmaelt te zijn nu en ten eeuwige dagen, en dat hij daerenboven gecondemneerd sal worden, dat men hem zijn twee meeneedige vingers afhouden sal, daermede hij den eedt heeft gedaen, en voortaan nimmermeer in 't bosch in vrijheit te sullen komen.

» Hierop de gemeine maelen hem gratieuselijk hebben begenadigd, en zijn veraccordiert, dat hij sal ontmaelt zijn, volgens de aanspraek, en sal zijn naem uit het maelen boeck uit gedaen worden ende het hout verbeurt hebben, mits deze bescheit, dat door voorbede en om der kinderen halve men haer noch aen geld sal voor het hout betalen driehonderd daelders.»

(11) *vorachtenn*] Verwaarloozen.

(12) *weert*] Voor weert saecke, d. i., gebeurde het.

(13) *underwonde*] Van *underwonden*, *unterwinden*; hier *ondernemen*; doch in de *Bemerkungen* van doct. SACHSE, op den *Sachsen-spiegel* (Heidelberg 1848), lezen wij: » *Unterwinden*, ergreifen, an-fassen, besonders im Prozesse auf eine solenne Art eine Sache oder Person ergreifen, um ein Recht an ihr oder gegen sie geltend zu machen; z. b. bei der Klage mit Anfang, bei der Vindication eines Leibeigenen, beim Kampfe. Enes mannes sik to kampe unterwinden, soviel als ene to kampe van; enes gudes sik unterwinden, soviel als dat gut aneuangen.»

(14) *wroegede*] *Wroeghen* is beschuldigen, aanklagen. Uit deze oudste beteekenis is de tegenwoordige bij overdracht afgeleid. »De wroegingen van ons geweten zijn niet anders, dan de pijnigende

bord
scheet

Item
treffen
deilby
datt s
darna
werde

Item
enn
off di
verba
menn
verko

zelfbes
leken s
onde l

(15)

tulen
bij het
goudg

(16)

(17)

den v
bijl aa
aanslaa
Daard
ken al
namaa
verwis

In
teken
zoo ie
wild
oordce
zijn
verder
bij ke

bord III olde schilde (15), alsoe diecke (16) als datt gescheet.

Item weert dat enich maelmaen die deilbile (17) contrefeite off olde bylenn by sich hadde off ander nieuwe deilbylenn maeckenn leithe, nae den rechtenn deilbilenn, datt sall staenn tzo richteinge der maelenn, ende hie sall darnae ontmallt wesenn, ende nimmermehr maelmann werden.

Item weeret dat ein maelmaen syn deilinge vorkoffte enenn huerlynge, ende die huerlynck auerhege dede, off die deilbile contrefeite, sall ewelick vth dem boesch verbannenn wesenn, ende die auerhege ende dieuerije sall menn soeckenn vp dat holdt des maelmans die ehm dat verkofft hefft, by pene woe vorgeschr.

zelfbeschuldigingen in ons binnenste": zie de woordenlijst bij *Der leken spiegel*, uitgegeven door de Vereniging ter bevordering der oude Nederlandsche Letterkunde, op het woord *wroeghen*.

(15) *olde schilde*] De waarde werd in 1615, volgens de notulen van het Putterbosch en Spriederbosch, bepaald op f 3-60; bij het *Landregt van Veluwe*, c. XXXV. art. 1, op anderhalven goudgulden.

(16) *alsoe diecke*] Zoo menigmaal.

(17) *deilbile*] De boomen, die valbaar waren en onder de geërfden verdeeld werden, werden, en worden nu nog, met eene bijl aangeslagen; die bijl is zoodanig vervaardigd, dat, door het aanslaan in den bast, een figuur of teeken staat uitgehouwen. Daardoor zijn alle boomen op dezelfde wijs geteekend, welk teeken alleen kan gegeven worden door hem, die de bijl bezit, of namaakt, *contrefeite*. Van tijd tot tijd wordt het teeken in de bijl verwisseld.

In de notulen van het Spuelderbosch is op het jaar 1605 aange-teekend, dat het namaken der bijl daar was gepleegd. Men vond van zoo iets in de oude boeken geen voorbeeld. Eenige maalmannen wilden den dader de regterhand afkappen; doch de meerderheid veroordeelde hem tot afgifte der bijl, verbanning uit het bosch, om zijn onvermogen tot eene boete van een ton dubbel bier, en verder met de houtrigters te accorderen. Het bannissement werd bij kerkespraak bekend gemaakt.

Desgelix (18) off (19) die koopmaenn sunder maelman vth denn boesch voert, hier weeth sich eyenn igelick nae tho richtenn, dat hie sulcke vurwardenn myt synenn koopmaenn offte hurlynck maecke, dat die maelmaen sick verwart (20) wette, off solckes geboerde.

Item als men holdtspraecke leggen saell, daet salmenn des soendaegs to Puttenn ynn der kercken doenn spreckenn (21), ende niet ehr holldenn dan averdwars nacht (22), ende dar wesenn des morgens voer negen vre. Ende soo wee dann niet dar enn wehre, als men die loetenn ynleide (23), off eyn vann syner wegenn, die voorburde ehenn oldenn botdrager. (24)

Item soe sall geen maelmaen holdtspraecke leggenn (25)

(18) *Desgelix* enz.] Het was, ook in het Spuelderbosch, verboden, zijn toegedeeld hout te hakken, anders dan onder toezigt van den boschwachter, en het vervoeren moest, op bepaalde tijden, evenzeer onder toezigt geschieden.

(19) *off*] Indien, wanneer: *Sachsenspiegel*, II. 60. § 2.

1201 *verwart*] Zorgdragen, achtslaan; alzoo: *verwart wette*, zorgdraagt te weten. In *Der Minnen loep*, b. IV. v. 2211, lezen wij: »Ghi, goede wive, verwaert u huus.”

(21) *doen spreckenn*] Laten afkondigen.

(22) *averdwars nacht*] Over den anderen nacht en dus den derden dag. Over deze wijze van tijdsbepaling bij de Germanen zie TACITUS, *de morib. German.*, c. 11; CAESAR, *de bell. Gall.*, lib. IV. Verg. NIJHOFF, *Gedenkw.*, deel I. bl. 218.

(23) *die loetenn ynleide*] Looten, loten. — Het te vallen hout wordt onder de geërfden verloot. Tot op 1846 geschiedde dat loten in het Spuelderbosch op eene zeer zonderlinge wijs, die de kenmerken van hoogen ouderdom draagt; ook noemen de notulen dat deelen reeds in 1555: *op de oude maniere*. In 1655 liet men nieuwe penningen daartoe maken, waarop stond: *loetpenninc van 't gericht van Spuelde* enz.

(24) *olden botdrager*] Eene munt der veertiende eeuw, ter waarde circa 30 centen, aldus genoemd naar den helm, dien de leeuw draagt. Zie onder anderen *Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren*, 1849 en 1850.

(25) *leggenn*] Beleggen, oproepen.

bueht
terss
gelec
mech
budd
enn
die e

It
maen
holdt
die w
sich
terss
holdt
leren
nyet
vern
renn

It
van
erve

It
hie
hem
nenn
ede

En
vorbu
dede
des r
geloe
syne

(26)
digh.

(27)
Geder

(28)
dus d

(29)

buethenn wittschap (26) ende vormaenenn der holtrichterss. Ende soe wanner die holtrichterss holdtspraecke geleet hebbenn, ende sie seluenn alldar off denn sie gemechtiget hedden, niet enn quemenn, die verbuerde twe buddragerss, unnd eyynniglick maellmaenn, die daer nicht enn wehre, eyenn buddrager, uthgenaemenn preisters die ehrenn gaedsdennst wehren sollenn.

Item soe maech een holdtrichter einen anderen maelmaenn mechtich maecken voer twee maelen, die neeste holdtspraecke vur hem to richten, van allenn saeckenn die wyllekueren vermoegen. Ende soe eyynn maellmaenn sich seluenn holtrichter maeckede, off in eyynn holdtrichterss stede genge sitten ohngemechtiget, ende sick eyynn holdtrichter to wesenn myth segell ende breuenn regilerenn off olde kunden vann sestich off soventich jaerenn nyet bekundenn (27) mochte, soe dicke als hie des richtz vernieth, sall daer ann broeckenn (28) denn holdtrichtere enn ende malenn eyynn oldenn schildt.

Item soe sall men niemandth eyn maelmaen maecken van gehurde hoevenn, tenn sy dat hie de hurdt myt eyn erve, ses, achte off thienn jaer lanck.

Item soe sall nemandt holdt uth onsen boesch foerenn, hie enn sie off enig hebbe eyynn mallmaen darby, die hem dar uthleidt. Tenn wehr dat die van Herderwyk eyennn geloeflickenn buermaenn hadden en dein dar up ede maelekuer tho geuenn.

Ende werdt dat ymandt hir enn baeuenn dede, die vorburde enenn oldenn schildt, alsoe dicke als hie dat dede. Ende alle desse broichenn sall menn soeckenn up des maelmans holdt. Hirummé laethe sich elck borge ende geloeue stellenn (29) vann synenn huerlyngenn, dat he synenn schadenn weet tzo verhaelenn.

(26) *wittschap*] Wetenschap, kennis. NIJHOFF, *Gedenkwaardigh.*, deel IV. bl. 451, 454.

(27) *bekundenn*] *Bekondighen*, openlijk afkondigen. NIJHOFF, *Gedenkwaardigh.*, deel IV. bl. 233.

(28) *broeckenn.*] Breuken, verbeuren; eigenlijk van *breken*, en dus de *fractio legis*.

(29) *geloeue stellenn*] *Geloove*, geloof, trouw: dus borgstellen.

Item soe sall gein maelmaen ryse off quasinge (30) enn wech geuenn, hie enn sy daer seluenn bij als menn die uthfordt (31), bij eyenn kaer vann eyenn Rinss gulden, soe dicke dat gebuerdt.

Item weert dat ennich maelman holdt verkoffte, eyenn hoeue off two mynn off meehr, die sall denn hoep ayn die holdtrichterss brengenn, end myt oen ede holldenn, woe duer he die vorkoefft hefft, ende die holdtrichterss sullent daenn tho Puttenn ynn der kerckenn doenn spreckenn, off denn gemenenn maelenn ynn eyenne holdtspracke tho kennenn geuenn, woe duer dat holdt stedt, ende als daenn maech enigh maelmaen denn koep annemenn, ende vorwissenn (32) denn verkoeper synn geldth toth sulckenn daegenn als hie vorkoefft hadde.

Dessgelick sall ock wesenn van den holte toe voerhuerenn, daer mach eyenn malmaenn die huer affnemen ynn maethenn als vorschreuen is vann denn koep, dat elck malmaenn denn vurganck hebbe. Ende weert saecke (33) dat des geenn maelmann ahnn enn nehme, soe sall die verpachter verwillekoerenn bij synenn ede, ende eynen olden schildt.

Denn huerlynck geenn holldt vth denn boesch laethen foerenn, hie enn sy dar sellvest bij, off eyenn ander gewarenn maellmaenn, soe dicke dat gebürdt ende vorsuynt wordt. Ende sall die vorpachter voer synen huerling inn allenn ouerhegenn ende gebroken staenn (34) ende war seggenn (35).

Item soe salmen alle die gene, die hoeuen ynn Putterboesch hebbenn, ynn der maelenn boeck schrijuen voirtann, edt sy tho eigendoem, to versettinge, onderpande off erfpacht. Ende wert saecke dat ymandt up enige hoeuenn ynn Putterholdt ydt tho seggenn hadde, heet weer

(30) *quasinge*] Kwazen, dun hout van geringe waarde.

(31) *uthfordt*] Uitvoert.

(32) *vorwissenn*] Verzekeren, zekerheid geven.

(33) *weert saecke*] Ware het, gebeurde het.

(34) *staenn*] Instaan.

(35) *warseggenn*] Zekerheid geven, borg stellen. Zie *Der Minnen loep*, I. 1809, II. 1282 1610.

vann
sprac
richt
yn d
hie m
It
denn
schot
olden
brab
It
hold
sellu
tho
maen
gena
denn
wege
It
rich
broe
derd
hade
ann
vann

(36)
(37)
(38)
sepin
(39)
Velu
SCHRA
(40)
van d
om t
(41)
(42)
(43)
(44)

vann eigendome, voersettinge (36), off enige ander ansprake, die spreekce bynnenn jaerss, wanthe die holdtrichters ende maelenn tendens denn jaer eynen iglichen yn dem besitte laethenn ende holdenn wyllen, hent (37) hie myt recht dar uth gewunneen wordt.

Item alss die holdtrichterss mytt die gemene maelenn denn boesch ynn vredenn leggen (38), soe saell elcke schotinge vann eynn trop schaepenn (39) staenn up einen oldenn schildt. Ende yder stucks koebeestes op IIII stuver brabantz.

Item soe en solt die holtrichters met den maelen geehnn holdt, heit (40) off akerenn (41) vergevenn, tenn sy hem selluenn thogedeillt, bij oeren ede. Ende dat nicht vth tho fuerenn, daer enn sy eynn ander geswaerenn maellmaenn bij, bij broeckenn woe vorgeschrevenn iss, uthgenaemenn off die holdtrichters cyndrechtelickenn mit denn maelenn wes verlaeffden (42) teuorn vann des buschs weggenn ynn denn gemeenn orber (43).

Item soe yemandt gebroëcket hedde, ende van den holdtrichterenn ende maclmannenn gerichtlichenn ynn denn broecke verwesenn wehr, ende unwillich worde, ende denn derdenn dell ann denn, dairt die maelenn gewesenn haddenn, bynnenn VIII daegenn niet betaldenn, sall darann broickenn eynn oldenn schildt. Ende soe synn holdt vann denn holdtrichters besaeth wehre (44) ende noch byn-

(36) *voersettinge*] Hypotheek, onderpand.

(37) *hent*] Tot dat.

(38) *ynn vredenn leggen*] Oud-hoogduitsch *frehte* en *pfrechten*, *sepimentum*. Angl. Saksisch *freah*, vrij, omheind, beschut.

(39) *schotinge van eynn trop schaepen*] Vergelijk *Landregt van Veluwe* c. XXXVI. art. 2. *Schotinge* is *shot*, hetgeen volgens SCHRASSERT: » nihil aliud denotat, quam ipsum animal inclusum. »

(40) *heit*] Heet, heide. In het Spuelderbosch gaf het bezit van drie deelingen regt, om eenen dag heideplaggen, ééne deeling, om twee vrachten te halen.

(41) *akerenn*] Akeren, eikelen, de kost der varkens.

(42) *verlaeffdenn*] Veroorloofden, toestonden.

(43) *orber*] Nut, voordeel.

(44) *besaeth wehre*] Ingenomen was. Zie *Landr. van Veluwe*, Cap. X.

nenn achte dagenn die vurses. nicht tho vredenn stelde, meer dat holdt sunder oirloff uth foerde, sall menn ehm eyenn daer niet wedder deilenn ende dar tho staenn ter maelenn ende holdtrichters wilkoer ende guethdinckenn, myth der pene des oldenn schildes vorgeschrevenn.

Item soe sullen die holdtrichters, van oerenn vervall, wyntbroeick (45) ende derdenn dell oerer broicken, denn maelenn holdenn verrenn ende berenn (46), alst vann oldst woendtlick.

Item soe sullen die holdtrichters myth den maelenn eyenn iglichenn maelmaenn ynn synn besyth holldenn, hent hie (47) myt recht dar wordt uthgeslethen (48). Ende wije darbaeuenn eenn loth uthwerpet (49), off eyenn eeffachtich (50) loet heimelick ynlegt, sall darann broeckenn eyenn oldenn schildt.

Item soe en sall geen maelman heide off plaggen meynenn off meynenn laethenn ynnudenn boesch off malschap, bij eyenn pene vann thienn rynnsguldenn, ende wie dat wroegeth (51) eyenn rynnsguldenn. Ock sall dat nemandt doenn vann hoeren wegenn dart ynn oerenn orber koemen mach, bij diesellve broeck.

Item soe sollen die holdtrichters alle broicken moegenn verhaelenn ende utrichtenn (52) an dergeenre holdt dar die broickenn vann schedenn (53), ende darumb pen-

(45) *wyntbroeick*] Misschien van *wijen*, *wijhede*, wijden, en *broeick*, breuk; alzoo een gedeelte der breuken of boeten afzonderen tot wijdingsfeest, om hem in te wijden.

(46) *verrenn ende berenn*] *Verren*, *varren*, *stieren*; *beren*, beervarkens.

(47) *hent hie*] Tot dat hij. Verg. *Landregt van Veluwe*, c. XIII. art. 4.

(48) *uthgeslethen*] Vergelijk *Landregt van Veluwe*, cap. XIV. art. 12; daar lezen wij: *uytghesleten ende verwonnen were*, het geen SCHRASSERT vertaalt: *remotus fuerit*.

(49) *uthwerpet*] Uitwerpt, wegdoet.

(50) *eeffachtich*]?

(51) *wroegeth*] Zie boven, bl. 205.

(52) *utrichtenn*] Met regt zoo veel mogelijk vervolgen.

(53) *schedenn*] Geschieden.

denn (54) besetten ende ontséttenn hetenn ende vorbydenn. Uthgenaemenn dat die holdtrichters voert ahnn nicht soellen deilenn yntgelach, noch gelagenn up denn boesch te settenn, tenn sy meth conscith der maelenn ende bij sydenn gerichte, bij pene van eynenn oldenn schildt.

Ende soe wie kiffhafftich (55) ende weddersporrich (56) worde denn maelenn ende denn gerichte ungehorsaem offte vorsumich (57) worde, ende vorachtete (58) syne broick tzo betaelenn ende darumb die maelenn hem sijn holdt niet wolldenn deilenn, datt eunn sall menn hem tho gene wyss wedder verhaelenn myth deilen, ende sijnn ungehorsamheyt saell staenn tot richtunge der maelenn.

Item als die holdtrichters twe deilude (59) eisschen, die

(54) *pendenn besetten ende ontséttenn hetenn ende vorbydenn*] Peinden was de derde regtsingang. Zie SCHRASSERT, *ad Reform. Velaviae XI*. Tegen eene peinding kon men in verzet komen, pandkeering doen. *Hetenn*, heeten, gebieden; *vorbydenn*, anders *vorbeden*, verbieden.

(55) *kiffhafftich*] Twistgierig. *Kijff* van *kiven*. Twisten heeteekent *twist*; doch *haffen* evenzeer *twisten*. Zie *Minnenloop*, II. 1704.

(56) *weddersporrich*] Wederspörig, wederspannig.

(57) *vorsumich*] Van *versumen*; niet *verzuimen*, *verwaarloozen*, maar *zich vergrijpen*, *misdoen*.

(58) *vorachtete*] Verwaarloosde.

(59) *deiluden*] Maalmannen, wien het verdeelen van hout werd opgedragen. Ook nu nog worden, eenige dagen na de jaarlijksche holting, aan elk der maalmannen, bij de deeling van het hout, eenige werkzaamheden opgedragen. De een is verplicht, de boomen met de bijl aan te slaan; een ander, te zorgen, dat de rigting behoorlijk wordt gehouden; een ander, te schatten enz.: kortom alles wat bij het verdeelen van veilbaar hout mogelijk is.

Zoo waren de maalmannen verplicht, opgeroepen door de hont-richters, de *maelschap te beveren*, dat is, de grenzen van hun eigendom met palen af te bakenen, na ze met de oudste naburen te hebben vastgesteld. Die naburen *moesten* echter opgeroepen worden en tegenwoordig zijn; dan werd ook de *trae* gemaakt, het voetpad rondom het bosch.

bynnenn jars niet gedeilt enn hebbenn, die enn sollenn des niet weigerenn, bij eyenn vadh bierss (60). Ende die two deiludenn sullenn oer eedt darup doenn, dat erste myt denn lestenn, ende dat middelste tho deilenn nae hoerenn vyff synnenn, als hem dat angesaet is vann denn holdtrichterenn, dat ehm Godt helpe.

Item soe en sall gen maelmaen offte eijns maelmans huerlynck vorspreckenn offte berichtenn die deiludenn, by eyneenn kuer vann enenn oldenn schilde, ende nae raede der maelenn.

Item soe en sall gein maelmaen syn holdt voerhuerenn eyneenn huerlynck, die betichtiget is ende up auerhege gefundenn is, laethenn holdt houwenn off uthfoerenn, by pene vann eyneenn oldenn schildt, ten wehr saecke dat hie queme vor denn holdtrichterss ende bekende synn schuldt ende laenede wedderumb up synn edth maelenkuer tho geuenn ende the holddenn, ende synenn holdt-heer sunder schaden to holden.

Item alle den gennen, die befundenn werden daet sie holdt steelenn offte ungedeilt holdt off snoeiunge uth denn buesch foerenn meth wagenn offte kaerenn, sal menn holdenn nae older gewonthen, ende datt gestoelenn holdt hem nemenn, ende kaerenn off waegenn myth denn perdenn schuttenn ende aen die herbeerge brengen, ende up eyneenn maeteliikenn penninck setten nae groetheijt der schadenn.

Item soe is tho wetthen, dat alle die genen die oer pandenn keerenn off besaetinge ontsettenn, sullen koemen voer die holdtrichters ende ontsettenn off ehr pande ke-
renn, ende die holdtrichterss off eyenn van ehm soelenn die pantkerunge off die ontsatinge dem scholdt toe kennen geuenn, dat hie die fordann lije ynn denn gerichte

(60) *eynn vadh bierss*] Een vat hier. Aan dezen drank was het voorgeslacht bijzonder overgegeven. De *bergelda* (biergelden) heeten in het Hunsingoër landregt de bezoldiging, welke de regters voor hunne teregtzittingen ontvingen. Volgens het Maelenboek van het Spuelderbosch werd dikwerf, als boete, één ton of meerdere, ook wel Hamburger bier gevorderd.

tho koemenn vur dem droesth vann Veluenn (61), dar die holtrichterss hem daech gelecht hebben (62).

Desgelicken soe wie sijne pande wedder nijmpt sunder pandtkerynge, off bovenn besaete synn holdt voert, soe wanner dat vann denn holdtrichternn besaeth is, off dem die boesch om auerhege off deuerije voerbaedenn (63) wehr ende voerbannenn ewelick uth denn boesch t' blijvenn, ende des baeuenn voerbaethenn der holdtrichterenn ende maelenn niet laetenn wolde, die mogenn die holtrichterss off eyenne van hem dem droesth van Veluenn de gewaldt klaegenn ende tho kennenn geuenn, soe waenre sie dat seckerlick wetten ende van eynn off twe maelenn synn denn busch gefoendenn synn.

Item en mey auendth (64) denn doerpers ende om

{61} *vur dem droesth van Veluenn*] Voor den landdrost van Veluwe. Ten tijde van Karel den Groote was het houden van openbare bijeenkomsten den Saksers verboden, zonder de tegenwoordigheid van eenen keizerlijken ambtenaar. *Capit. de part. Sax.* XXXIV. Van daár mogelijk de invloed van de landdrosten op de Veluwe, bij sommige zaken dezer inrigtingen; want het malenboek van het Spuelderbosch bewijst, dat het gerigt van Spuelt, bestaande uit de maalmannen, onder voorzitterschap der houtrichters, in 1526 door Karel van Egmond werd erkend, en wij lezen daar op het jaar 1574: »De gemeene maelen, in de vrouwenkarcck vergaderd wesende, den droste van Veluwe, Fredrik van Zuilen van Nivelt, gegeven een delonge holts, die gekoft is van dat akergelt, voor sevendehalve philips gnld., omdat alle delingen verkoft waren, des heeft de drost gelooft, dat sijnl. den maelen vorderlyck wilde wesen met eenige holddieven te vangen: doch den maelen haer rechten onverkortet blijvende, die selfs te mogen vangen.” Toen de maalmannen in 1695, wegens het houwen van hout, met eene valsche deelbijl gemerkt, den dader veroordeelden om gebannen te worden en eene geldboete van twee honderd dukaten, vonnisden zij voorbehoudens de criminele actie; en vier jaren later, »voorbehoudens der H. H. van de landen hare criminele actie.”

{62} *daech gelacht hebben*] Gedagvaard hebben.

{63} *voerbadenn*] Verboden.

{64} *en mej auendth*] Met Mei rekende men onder de Duitsche volkeren het begin van den zomer en vierde daarom den eersten

denn enck togelathenn tho haelenn eyenn esboem (65),
darumb sie denn brandt sullen helpen stylle off es noedt
dede (65).

Nemen wij nu de notulen nog even op.

Wij hebben het reeds als iets eigenaardigs der oude
malen opgemerkt, dat zij in het openbaar, veelal onder
de schaduw van boomen, gehouden werden. Later ver-
gaderde men in de kerken: de tijden toch waren verdwe-
nen, waarin men meende, dat de Godheid vooral in die
oude bosschen vereerd wenschte te worden, en gelijk de
kerken, voor de hoogste belangen, de bosschen of boomen
vervingen, zoo deden zij het ook in andere opzigten; maar
regtzaken mochten niet in de kerken behandeld worden (*).

dag dier maand. Men plantte dan meiboomen en de jeugd danste
er om. Zie VAN DEN BERGH, *Proeve van een kritisch Woordenboek
der Nederlandsche Mythologie*, bl. 53.

(65) *esboem*.] Eschboom; een gewijde boom, vooral in Scan-
dinavië. Zie VAN DEN BERGH, bl. 383.

(66) *off es noedt dede*.] Deze woorden zijn zeer merkwaardig:
zie VAN DEN BERGH, bl. 52. Misschien hebben de paaschvuren
hunnen oorsprong te danken, aan het heidensche *nodfyr*, waarvan
de *Indiculus* XV, »de igne fricato de ligno, id est nodfyr», dat
nog hier en daar in Duitschland bekend is. Men meende namelijk,
dat het vuur, door langen tijd onder het volk, door aansteking en
mededeeling, onderhouden te zijn, eindelijk zijne oorspronkelijke
reinheid verloor; daarom werd dan op eenen bepaalden tijd alle
vuur in een dorp gebluscht en door vrijving nieuw voortgebracht.
In 1631 bepaalden de maalmannen in het Spuelderbosch, »dat men
van geene herfst of vastenavonds deeling en sal weten te seggen.»

(*) Wel bepaalde het *Capitulare secundum anni DCCCIX*: »Ut
in locis ubi mallus publicus haberi solet tectum tale constituat quod
in hiberno et in aestate observandus esse possit»; maar het 120
hoofdstuk der wetten van Karel den Groote gebood ook, »ut
placita publica vel secularia neque a comite, nec ab ullo ministro
suo vel iudice, nec in ecclesia, nec in terris ecclesiae circum ja-
centibus vel cohaerentibus nullatenus teneantur.» Een handschrift
voegt er bij: »Nisi comes minora placita tenuerit, ea enim habet
ubi impetrare potuerit.»

Zoo vergaderden dan de maalmannen der genoemde bosschen over geregtzaken in het bosch onder de boomen, over andere belangen in kerken: het Putter en Sprielderbosch bij het Solsche gat of in de kerk te Putten; het Spuelderbosch, onder de beuken nabij Drie of in de kerk te Harderwijk.

In de notulen, of, volgens het opschrift, *maelenboek van Spuelderbosch*, lezen wij in het jaar 1540: » Daer is maelrecht gehouden op Catharijnendagh te Drie voor in den bosch bij heiligen huiskén.”

Bij de Germaansche volksvergaderingen werden godsdienstige plegtigheden gehouden en ook de offeranden niet vergeten. De eerste zendelingen van het Christendom stichtten bij voorkeur op die plaatsen christen kerken, welke bij de Heidenen voor heilig werden gehouden. Van daar mogelijk het *heilige huiskén*, nu veranderd tot woning van den boschwachter en kamer voor houtrigters en maalmannen.

Op het jaar 1641 lezen wij: » 28 Augustus. die maelen tot 44 in 't getal tot Harderwijk in de vrouwenkerke maelspraek houdende, hebben geresolveert, dat men van nu voortaan, om voor te komen onnoodige kosten ende tot meerder accomodatíe van de meeste erfenamen, welker 3 part niet verschenen, in plaats van onder de beucken jaerlijks te verschijnen ende te komen, van nu voortaan binnen Harderwijk in de vrouwenkarcken willen vergaderen om maelspraek te houden, met conditie, dat men de buiten maelen van Ermel en Putten bij publicatie tijdelijk daer van sal verwittigen, blijvende nogthans onder de beucken te komen en daer te gerichte te sitten, in saecken sulcks vereischende, in vorigen staet en bij 't oude gebruick.”

In 1606 hadden de malen van het Putterbosch en van het Sprielderbosch besloten, niet meer onder de boomen, maar in de kerk te Putten te vergaderen, hetgeen jaarlijks plaats heeft (*).

(*) De eigenaren of geërfden van het Helderveld onder Putten vergaderden op eene hoogte, het *pol* genoemd, in dat veld.

Wij hoorden daar, dat de malen van het Spuelderbosch niet *allen* ter vergadering verschenen, en tòch was het eene verpligting; want de aantekeningen van het jaar 1549 toonen aan, dat hij, die niet opkwam, twee ton bier verbeurde.

Was het nu aan niemand geoorloofd, zich van het deelnemen aan de beraadslagingen te onthouden, dan kan het even min verwondering wekken, dat het verhandelde in het jaar 1566 bewijst, dat de betrekking van houtrigter, bij benoeming daartoe, moest aangenomen worden. Zij waren in de door ons genoemde bosschen twee in getal, en werden door de meerderheid gekozen voor eenen bepaalden tijd; doch waren herkiesbaar. Zij stonden aan het hoofd van het bosch; doch waren, in den eigenlijken zin, niet veel meer dan de uitvoerders der besluiten, op de *maelspraecke* genomen, en traden bij het gerigt als openbaar aanklager op. Zij ontvingen een derde gedeelte der boete, terwijl verder een derde den aanbrengrer en een derde het bosch toekwam. Bij het verklaren van de *maelenkeur* van het Putterbosch deelden wij reeds eenige bewijzen van hunne regtsmagt, ook tot lijfstraffen, mede; wij zullen hier echter nog eenige, ofschoon zachtere, straffen laten volgen door het malenboek van Spuelderbosch bewaard.

» 10 April 1540 heeft Herman van Oldenbarnevelt met Cornelis in den bosch geweest ende hebben bevonden Gerrit Nanmansen met syn soon ende een ander man met twee wagens, en sij vonden ongedeelt holt neergehouwen, ende Gerrit snoeide mede. De voorschr. holteren, soosals sij saem wilden besloten en hebben 't ons aangebracht en sinnen met een deel maelen tot Cornelis gegaan en zes kannen wijns daerop verdroncken.

» 15 April. Daer is maeirecht gehouden op Catharynendagh te Drij voor in den bosch bij heilige huisken, daer is Gerrit Nanmansen angesproken van de overhege, die hij gedaan hadde, den 10 dag Aprilis verleden, daerop hij seyde, datter over de drie of vier boomen niet en

waren en dat hij soo naebij niet en was, en hij seide, dat syn broeder dat holt mede toebehoorde en hij ware ook geen maelman geweest; daer Oldenbarnevelt op seyde, datter over de 15 of 16 boomen neergehouwen waren en hij selfs op syn knyen mede hielp snoeyen, daer de andere maelmannen op seyde, dat hij het selfs beleden hadde in moniken bandt. Daer is voor recht gewesen, dat hij syn holt verbreukt hadde ende ontmaelt soude blyven ende tien oude schilden beboet."

In 1538 moest voor eenen troep geschutte schapen twaalf gulden en voor elke koe drie gulden betaald worden. En die boeten werden ook betaald; want zonder genade werd lijfswang toegepast. Het volgend jaar werd voor boomen schenden een wagen met hout in beslag genomen en de dader in eene boete van tien goudgulden veroordeeld.

In 1560 werden de ingezetenen van Garderen bij kerkespraak tegen het stelen van hout gewaarschuwd; daar de daders in kluisters werden gezet tot dat zij zich verborgden.

In 1600 moest een maalman, die de slooten had ingeworpen, een ton bier van acht gulden betalen; doch gebeurde het bij herhaling, dan werd hij buitendien ontmaald.

Volgens de aantekeningen van 1604 was de eed van den beschuldigde en van eenen anderen niet genoegzaam om onschuld te bewijzen.

In 1615 werd het bij ongeluk hakken van verkeerde boomen beboet met twee tonnen dubbel bier en vijftig gulden.

Ik gevoel te zeer, dat ik het geduld van den lezer te veel zou vergen, wanneer u hier meerdere vonnissen wilde mededeelen; liever laat ik nog eene uitspraak van het jaar 1665 volgen, die niet onvermeld mag blyven, als bijzonder geschikt, om de inrigting dezer bosschen te leeren kennen. Men besloot toen namelijk, »dat de opdrachten en verpandingen van Spuelderholt, gelijk

voor dezen en in andere bosschen gebruikelijk is alleen voor houterichters kan geschieden.”

Meent echter niet, dat de maalmannen, bij het behandelen der aangelegenheden van het bosch, zich daarmede uitsluitend bezig hielden. Het tegendeel is waar: meermalen herinneren de notulen, dat er *na olt gebruik* twee okshoofden wijn waren gebruikt; dat er verder naar Drie bier, brood en haring was gevoerd, en dat drie deelingen en vier beukenboomen de onkosten der blijde bijeenkomsten moesten goed maken. En lezen wij de notulen van het jaar 1613, dan duurden die blijde bijeenkomsten, even als de heidensche feesten onzer voorouders, drie dagen; dan moest des avonds om negen uur de kelder gesloten worden, opdat er dien nacht geen wijn meer gedronken zou worden; maar die wijn verhitte dikwerf de gemoeieren en het messentrekken en bekkensnijden was op de Veluwe te zeer bekend; geen wonder, dat de maalmannen dus bepaalden, den twistzoeker eene boete van vier of acht gulden en den toornigen eene van vijf en twintig gulden op te leggen.

Hiermede besluit ik deze aanteekeningen, doch noodig ook anderen uit, om hun bekende boschregten of gewoonten mede te deelen, opdat wij daardoor éénmaal eene volledige geschiedenis onzer oude regsbeginnselen mogen erlangen, en de Veluwbewoner, *het wilt bijster landt, dair voele auergrepen in geschien plegen*, in zijnen oude staat meer en meer moge kennen.

alleen

behan-
armede
meer-
twee
ar Drie
elingen
enkom-
en van
t, even
dagen;
gesloten
ronken
gemoe-
s op de
alman-
an vier
tuintig

noodig
of ge-
énmaal
inselen
bijster
en, in

en

